

**Kitap Tanıtımı / Book Review: Mehmet İnbaşı-Eyüp Kul,
*Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp (Fetihten XVIII. Yüzyıla
Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.**

Ali Karahan*

(ORCID ID: 0000-0002-9147-4599)

Makale Gönderim Tarihi

06.05.2020

Makale Kabul Tarihi

10.05.2020

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin günümüzdeki başkenti olan Üsküp, coğrafi konum itibarıyla Balkan yarımadasının ortasında yer almaktadır. Vardar nehri tarafından ikiye bölünen şehrin kuzeyinde Karadağ, batısında Şar ve güneyinde de Karadzica dağları bulunmaktadır. Şehir, Vardar nehri yatağının yukarı kısmında, kuzeybatı-güneydoğu yönünde ve tektonik bir arazi üzerinde yerleşmiştir. Mahallelerinin çoğunluğu, güneybatıdaki birkaçı istisna tutulursa, Vardar nehrinin kuzeydoğu yakasındadır. Adının kökeni ise M.Ö. IV-V. yüzyıllarda İlliryalıların idaresinde kalan *Skupi* kasabasından gelmektedir. Şehir, Roma döneminde M.Ö. I. yüzyılda kurulan ve önceki hakimlerine izafeten *Dardania* adı verilen eyaletin başkentliğini de yapmıştır. Romalıların ardından güney Slavları, Bulgarlar, Bizanslılar ve Sırpalar arasında el değiştiren şehir, nihayet XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti topraklarına ilhak etmiştir. Beş yüz seneden fazla sürecek Osmanlı idaresi altında şehir, yönetim organizasyonu, sosyal dokusu, iktisadî yapısı ve fizikî eserleriyle tipik bir Türk şehrine dönüşmüştür.

Müelliflerinin verdikleri başlıktan da anlaşılacağı üzere bu kitapta Üsküp'ün, Osmanlı Devleti'nin idaresine geçişinden XVIII. yüzyıla dek geçen süre içerisindeki sosyal ve ekonomik durumu incelenmiştir. Kitap, müellifleri Mehmet İnbaşı'nın *Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazası (1455-1569)* ve Eyüp Kul'un *XVII. Yüzyılda Üsküb Şehri* adlarını taşıyan, 1995 ve 2003 senelerinde tamamladıkları lisansüstü tezlerine dayanmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
e-mail: alikarahan46@gmail.com

Fransa’da kurulan Annales Okulu’nun “*merkezine insanı alan*” bakış açısının Türkiye’deki akademik çevrelerde de etkisini hissettirmesiyle hızla artan yerel tarih çalışmalarının örneklerinden biri olan kitap, giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Girişte, öncelikle araştırmanın mahiyeti, sınırları, ana kaynakları değerlendirilmiş; ardından şehrin adının kökeninin nereden geldiği, tarihî süreç içerisindeki siyasî durumu, Osmanlıların ilhakı ile birlikte gerçekleştirilen iskan faaliyetleri ve idarî yapısı üzerinde durulmuştur. Değerlendirildiği kısımda da vurgulandığı üzere kitabın telifi esnasında istifade edilen temel arşiv malzemesinin Osmanlı şehirlerinin idarî taksimatları, demografik yapıları ve tarihî coğrafyalarının ortaya çıkarılmasında zengin içeriğe sahip tahrîr defterlerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca, avâriz, cizye, şikayet, ahkam, mühimme ve evkaf defterleri, çeşitli arşivlerdeki evrak ve sair literatür de kitabın telifinde kullanılmıştır.

Kitabı oluşturan beş bölümden ilkinde “Üsküp Şehri” başlığı verilmiştir. Bu bölüm ziyaretine gelen seyyahların Üsküp’ü nasıl algıladıklarının izahı ile başlamaktadır. Daha sonra şehri fizikî açıdan şekillendiren idarî, dinî, ticarî ve sosyal eserlerin değerlendirilmesine geçilmiştir. Bilindiği üzere, Osmanlı şehirlerinin gelişiminde padişahlar, eşleri, kızları ve diğer devlet ricali tarafından tesis edilen evkafın rolü büyüktür. Bu geleneğin Üsküp’te de sürdürüldüğü özellikle camii, medrese, han, hamam, tekke, zaviye gibi dinî ve sosyal eserlere ait evkafın varlığından anlaşılmaktadır. “Şehrin Nüfusu ve Mahalleler” başlığı verilen ikinci bölümde şehrin demografik yapısı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede tahrîr, cizye ve avâriz defterlerine dayanılarak Müslim ve gayr-i Müslimlerin tahminî nüfusu ile yaygın olarak kullandıkları adlar ve nüfusun yaşadığı mahalleler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bölümdeki veriler incelendiğinde şehrin tahiminî nüfusunun XV-XVII. yüzyıllarda 4.091 ile 7.010 arasında değiştiği ve XVIII. yüzyılın başında ise 10.545’e ulaştığı görülmektedir. Üçüncü bölüm “Şehrin İdarecileri” şeklinde adlandırılmıştır. Bölümün başlangıcında Osmanlı Devleti’nin toplumu yönetenler ve yönetilenler şeklinde ayırmak için kullandığı *askerî* ve *reâyâ* kavramları anlatılmıştır. Daha sonra aynı zamanda Rumeli Beylerbeyliğine bağlı bir sancağın adı da olan Üsküp’ü idare eden *ehl-i örf* ve *ehl-i şer’* sınıfının temsilcileri hakkında bilgi verilmiştir. Bunlardan en üst idarî amir sancakbeyi, tımarlı sipahilerin komutanı alaybeyi, asayişî sağlayan kolluk kuvvetlerinin

başındaki subaşı, kaledeki muhafızların komutanı dizdar, yine kaledeki merkezden gönderilen Kapıkulu Ocaklarına bağlı yaya ve süvari askerlerinin komutanları yeniçeri serdarı ile kethüdayeri *ehl-i örf* ve hukukî işlerden sorumlu kadı, müracaat edilmesi halinde dinî hükümleri esas alarak bir mesele hakkında fetvâ veren müftü, Hz. Peygamberin soyundan geldikleri devlet tarafından tescil edilmiş kişilerin imtiyazlarını korumakla mükellef nakibü'l-eşraf kaymakamı ve diğer dinî görevliler de *ehl-i şer'* sınıfına mensuptur. Bölüme şehrin idaresine ahali adına katılan "*âyân-ı vilâyet*" ve "*şehir kethüdası*"nın görevlerinin izahıyla devam edilmiş ve son kısımda da vuku bulan eşkıyalık, yolsuzluk ve diğer suçlara değinilmiştir. Dördüncü bölüm "*Şehirde İktisadî Hayat*" başlığını taşımaktadır. Bölümün ilk kısmında şehirde imalât, ticaret ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren esnaf grupları tanıtılmıştır. Bundan sonra tarım, hayvancılık ve özellikle değirmenler gibi küçük sanayi işletmelerinin durumu ve devletin bu kesimde çalışanlardan aldığı vergiler üzerinde durulmuştur. Bölüme devletin gelir kaynaklarını oluşturan önemli mukataaların işlerini yürütmekle görevli Üsküp Nezareti ve bunun başındaki nazır, ihtisab ve ihzariye, Üsküb Kapanı, Beytü'l-mâl-ı Âmme ve Hassa mukataalar ile daha çok olağanüstü hallerde toplanan avâriz-ı divâniyye, nefir-i âm ve beldar bedelleri ve gayr-i Müslimlerden askerlik hizmetinden muafiyet karşılığında alınan cizye gibi vergilerin izahıyla devam edilmiştir. Bölümün son kısmında ise şehrin Osmanlı Devleti'nin Rumeli tarafına düzenlediği seferler esnasında icra ettiği fonksiyon ve tımar, vakıf ve mülk araziler ile bunlardan elde edilen hasılat üzerinde durulmuştur. Beşinci bölüme başlık olarak "*Şehrin Çevre İle İlişkisi*" adı verilmiştir. Bu bölüme Kuzey Arnavutluk, İşkodra, Filibe ve Dobrosano'ya giden yolların geçiş güzergahı üzerinde bulunan ve bu münasebetle kervanların uğrak noktalarından biri olan şehrin canlı ticarî hayatının anlatımıyla başlanmıştır. Daha sonra da işletilen madenler ile bunların hasılatı, çalışanlardan tahsil edilen lonik ve pavun bedelleri, devletin para basımı için kullandığı darphanenin faaliyeti gibi konulardan bahsedilmiştir.

Netice itibarıyla Osmanlı Devleti'nin Balkanlar coğrafyasında önemli şehirlerinden biri olan Üsküp'ün fethinden XVIII. yüzyıla dek sosyal ve ekonomik tarihini ana kaynaklar ile literatürdeki diğer çalışmalara dayanarak inceleyen bu kitabın, müelliflerince ilgililerinin istifadesine sunulması teşekkürü hak etmektedir.